

SÕRATERVIS kui üks

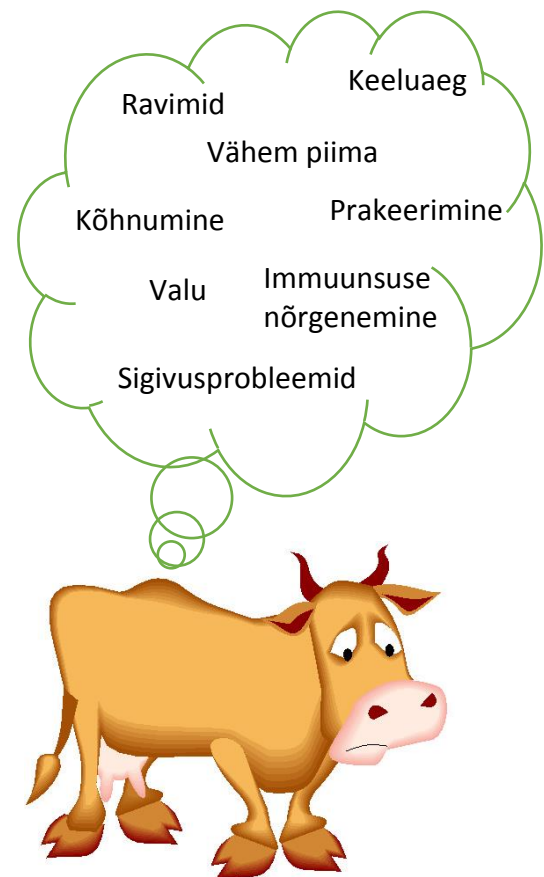
võtmeteguritest jätkusuutlikus karjas

Silver Butlers, suurloomaarst

Tänapäeva intensiivses loomapidamises ei saa me üle ega ümber jalaprobleemidest. Iga lonkega aga kaasnevad kulud, millest me tihti isegi teadlikud ei ole. Mida paremini suudame ennetada loomade lonkamist, seda jätkusuutlikumalt ja kasumlikumalt suudame majandada.

Eelkõige arvestame otseste ravikuludega, mis võivad varieeruda saja-kaheksaja euro vahel sõltuvalt sellest, mis tüüpi sõrahaigusega on tegemist. Kuid lisaks otseste ravimi kulule ei tohi unustada ka saamata jäänud tulu (eelkõige saamata jäänud piimakogus), sest antibiootikumiravi ajal ja ka pärast kuuri lõppu püsivad organismis ravimi jääkained, mistõttu rakenduvad keeluajad nii piimale kui lihale. Lisaks ravikuludele on väga suureks otseks kuluartikliks looma prakeerimine, mis võib juhtuda näiteks siis, kui jalaprobleemidele piisavalt vara tähelepanu ei pöörata ja ravi hilineb või kui diagnoos pole korrektne. Sellise looma realiseerimine on alati majanduslikult kahjulik, sest mistahes haigusega kaotab loom kaalu ning tapasaagis väheneb. Veel enam, uue looma kasvatamine on tunduvalt kallim, sest esimesed kaks aastat kasvatatakse ju mullikat ilma otsest kasu saamata.

Lisaks otsestele kuludele, mida saame konkreetselt eurodes mõõta, tuleb lonkeprobleemide juures arvestada ka kaudsete kuludega ning kokkuvõttes on summad tunduvalt suuremad kui paarsada eurot lehma kohta. **Lonkamine tähendab valu** ja see on märk loomade heaolu langusest. Valu tõttu ei taha loomad liikuda ning nad pigem lamavad asemel kui seisavad söödalava ääres, mistõttu kehakaal langeb ja organism nõrgeneb. Vähene söömus tekitab kaalukadu ja kehakonditsiooni langust, sest piimatootmine udaras jätkub, aga kuna söödaga ei saa loom piisavalt toitaineid, hakatakse kasutama keha tagavarasid. Nõrgenenud organism on vastuvõtlik erinevatele haigustele. Vähene söömus mõjutab otseselt piimatoodangut – juba kerge ebamugavus vähendab päevast toodangut 1-2 liitri võrra, kuid kui tegemist on juba konkreetse lonkega, on piimakadu kordades suurem. Kokkuvõttes võib lonkamise tõttu laktatsiooni kogutoodang väheneda keskmiselt 200 liitrit. Lisaks piimakaole halveneb ka karja sigivus, sest kehakonditsiooni langemisega kaasneb ka taastootmisnäitajate langus. Puudulik söömus ja vähene energia pikendavad

poegimiste vahemikku – loomad ei hakka poegimisjärgselt õigeaegselt indlema ning ka tiinestuvusprotsent langeb. On täheldatud ka suurenenud munasarjatsüstide arvu. See kõik kokku aga suurendab tehtavaid kulutusi ühe looma kohta.

Sõratervise programmide eesmärk on tagada loomade heaolu ja maksimaalselt vähendada erinevaid riskifaktoreid, et longete teket minimaliseerida. Eelkõige tuleb keskenduda loomi ümbritsevale keskkonnale ja pidamisele.

Kõik, mida üks sõrg vajab, et olla piisavalt tugev ja kvaliteetne, on puhtus ja kuivus. Mida mustemad ja lägasemad on põrandad, seda rohkem kannatab sõrakvaliteet ning suureneb sõraprobleemide tekkerisk. Kui sõrg on pidevalt märjas keskkonnas, siis langeb sõrasarve kvaliteet (sarv muutub pehmeks) ning ka nahk on tunduvalt vastuvõtlikum erinevatele lägas elavatele mikroobidele. Puhtuse ja kuivusega saame oluliselt vähendada nakkusohu ning nakkuslike sõrahaiguste levikut.

Jalgade puhtuse hindamine (joonis 1) on väga hea meetod saamaks aimu, kas farmis on probleemi hügieeniga. Loomade jalgade alaosa kannast sõrgadeni hinnatakse 4-punkti skaalal, kus skoor 1 on puhas jalg vähese sõnnikuga ja skoor 4 on väga määrdunud jalg. Adekvaatse tulemuse saamiseks peaks ühest grupist hindama vähemalt 20-25% loomadest. Hügieenitase on hea, kui alla 25% hinnatud loomadest saavad skoori 3-4.

Jalg on piirdest ülevaalt puhas või väga õrnalt määrdunud.

Üksikud pritsmed.

Selged määrdunud alad, kuid karvastik on nähtav.

Jalg on ühtlaselt määrdunud.

Joonis 1. Jalgade puhtuse hindamine.

Allikas: *Hygiene Scoring Card* (N.B. Cook, D.J. Reinemann. University of Wisconsin-Madison, 2007).
<https://www.vetmed.wisc.edu/dms/fapm/fapmtools/4hygiene/hygiene.pdf>

Loomade heaolu ja sõratervise kohapealt on väga oluline maksimaalne lamamisaeg ning minimaalne koormus seismisel. **Igal loomal peab olema võimalus ja tahtmine puhata** – see tähendab, et kõik lehmad peaksid saama lamada nii sageli ja nii kaua kui neile meeldib. Keskmiselt lamavad lehmad ööpäevas 12-15 tundi. Selle eelduseks on avarate, kuivade ja pehmete asemete olemasolu. Lamamine pole oluline mitte ainult sõratervise seisukohalt, aga ka piimatootmise suurendamiseks ning ainevahetushaiguste vähendamiseks. Lamades on piimaproduktioon parem, sest läbi udara voolab tunduvalt rohkem verd (u 5l/min) kui seisval loomal (u 3l/min). Ühe liitri piima tootmiseks peab läbi udara voolama keskmiselt 600 liitrit verd, mistõttu on väga oluline, et loomad saaksid piisavalt lamada. Lehmad ka mäletsevad lamades rohkem ning läbi suurenenud süljeproduktiooni saame vähendada ainevahetushaiguste (nt atsidoosi) tekkeriski. Selleks, et loomad saaksid kõik

lamada endale sobival ajal, ei tohiks gruppe maksimaalselt täis panna, vaid loomi peaks olema umbes 10% vähem kui on asemeid. Enamasti pole küll sellist aega, et 100% lehmadest lamaks asemel, kuid sellegi poolest peaks neil see võimalus olema. Asemete rohkus vähendab ka grupisest agressiivsust ning ka hierarhias madalamal tasemel olevad loomad saavad rahulikult „bossidest“ eemal lamada. Lüpsivaheaegadel peaks suurem osa lehma (>60%) asemel lamama. Selleks, et loomad asemeid kasutaksid, peavad asemel olema neile mugavad – möötmel sobivad ja rohke allapanuga. Allapanu muudab asemel pehmeks ning hoiab neid ka kuiva ja puhtana. Kõvad, määrdunud ja märjad asemel ei ole loomadele mugavad ning lisaks suureneb risk mastiitidele. Probleeme tekitavad ka valesti disainitud asemel – näiteks kui ase ise või diagonaal turjapuust aseme servani on liiga lühike. Sellistel puhkudel tekivad lamama heites või püsti tulles vigastused. Kui aseme diagonaal on liiga lühike, siis tekivad **turjamuhud** – sidekoelised vohandid turjapiirkonnas, mis tekivad, kuna loom saab asemel tõustes iga kord trauma turjapiirkonda. Kui ase on liiga lühike, ei mahu loomad asemele ära ning eelkõige saavad kahjustada kannad. Kandade nahk hõõrdub ja tekivad **kannavigastused** (kanna hõõrdumine ja periartriit ehk kannapiirkonna pindmine nahaalune põletik). Kannavigastustete olemasolu on järgmine väga hea sõratervise ja loomade heaolu indikaator. Kannamuhke võib hinnata 3-punkti skaalal (joonis 2), kus skoor 1 on terve ja vigastusteta kand ning skoor 3 on kand, mis on paistes ja nähtavate muhkudega. Ideaalis peaks olema vähemalt 95% karjast skooriga 1 ja skoori 3 ei tohiks üldse esineda.

Skoor 1

Terve kand. Karvastik pole kahjustunud.

Skoor 2

Karvutu ala kannal, kuid jalg ei ole paistes.

Skoor 3

Esineb silmnähtav paistetuse või haav.

Joonis 2. Kannavigastuste hindamine.

Allikas: *Hock Assessment Chart for Cattle* (J. Nocek. Cornell University, Cornell Cooperative Extension)
<https://ahdc.vet.cornell.edu/programs/NYSCHAP/docs/HockScoringChart-NYSCHAP-4-04.pdf>

Kui asemel on loomadele ebamugavad, siis nad lamamise asemel pigem seisavad. Sundseismine on aga sõratervisele väga kahjulik, sest seismisel verevool sõras häirub. Kui sõrasarve ei jõua piisavalt verd ning seetõttu piisavalt toitaineid ja hapnikku, siis kannatab sõra kvaliteet ja suureneb sõrahaiguste tekkerisk. Päevas ei tohiks ükski loom olla sunnitud seisma rohkem kui 2-3 tundi. Ideaalne oleks, kui järjest ei peaks loom seisma rohkem kui ühe tunni.

Ka põrandate olukord ning üldine töökorraldus farmis mängib olulist rolli loomade heaolu ja sõratervise juures. Põrandad peaksid olema tasased ja hea haarduvusega, et loomadel oleks mugav ja turvaline liikuda. Lägased käiguteed muutuvad väga libedaks ja soodustavad traumade teket. Kõige paremaks materjaliks peetakse kummimatte, sest need on piisavalt pehmed ja hea haarduvusega, kuid vana kulunud kummimatt muutub samuti libedaks. Betoonpõranda puhul muutub sile põrand lägasena väga libedaks. Olukorda saab veidi parandada, kui betooni karestada või põrandasse teha

paralleelsed vaod. Käiguteed peaksid olema heas korras – augud tuleks likvideerida, sest sinna koguneb lägane vesi ning auku astudes võivad sõras tekkida mikrotraumad. Sõnnikuskreeperid peaksid töötama õigel sagedusel, et põrandad oleksid võimalikult puhtad ja kuivad.

Oluline on lauda üldine õhkkond – loomadele tuleb tagada rahulik keskkond ja neid ei tohi liikuma kiirustada. Lüpsiplatsile ajamine ei tohiks toimuda närviliselt, kasutades kõva müra või erinevaid ajamisvahendeid. Lehmade normaalne liikumiskiirus on 45m/min ja neid liigselt tagant sundides, eriti erinevates auklikes kohtades, astmete juures või pööramiskohtades, võime ise suurendada sõras mikrotraumade teket või põhjustada isegi loomade libastumist ja kukkumist.

Loomade heaolu ja hea sõratervise tagamiseks on äärmiselt **oluline märgata lonkavaid loomi varakult** ning nendega ka kohe tegeleda, sest lonke tugevus võib ühe päevaga muutuda kergest väga tugevaks. Tähtis on kasutada pädevat värkijat, sest vale sõrahooldus võib probleeme hoopis juurde tekitada.

Oluline on lonkajaid iga päev karjast otsida. Lonkeuuringul hinnatakse kõiki loomi individuaalselt enamasti ühe lüpsikorra ajal ning nende liikumist kirjeldatakse 5 punkti skaalal, kus hinne 1 tähendab normaalselt liikutavat looma ning hinne 5 väga tugeva lonkega looma (joonis 3). Üldiselt loetakse heaks tulemuseks seda, kui üle 65 % loomadest ei lonka ja skoori 2 ehk kergelt longet esineb alla 20%. Tugeva lonkega loomi (skoor 5) ei tohiks üldse karjas olla.

1

Normaalne

Seisab ja liigub normaalselt, selg sirge. Pikad kindlad sammud.

2

Kerge longe

Seisab sirge seljaga, liigub kүүrus seljaga. Kergelt ebanormaalne kõnnak.

3

Keskmine longe

Seisab ja liigub kүүrus seljaga. Sammud on lühikesed.

4

Tugev longe

Seisab ja liigub kүүrus seljaga. Ei toetu kõigile jalgadele võrdselt.

5

Väga tugev longe

Kүүrus hoiak. Raskused liikumisel.

Joonis 3. Lonke hindamine.

Allikas: Locomotion Scoring System (Sprecher at al, 1997). Zinpro Corporation.

<http://vet360.vetlink.co.za/wp-content/uploads/sites/12/2014/12/first-step-1.jpg>

Jäta meelde!

Sõratervises on ennetamine kõige alus

- Lonkajaid tuleb otsida karjast iga päev
- Lonkava loomaga tuleb koheselt tegeleda
- Teosta regulaarseid monitoorimisi ja säilita andmed statistikaks: lonkeuringud, puhtuse hindamine, kannamuhkude hindamine.
- Hügieen ja asemed korda: puhtad ja kuivad käiguteed ning rohke allapanuga kaetud õigete mõõtmetega asemed

